

Güngör Dilmen'in Kurban ve Christa Wolf'un Medea. Stimmen Yapıtlarında Çocukların Kurban Edilmesi Sorunsalı Üzerine

Yıldız AYDIN (*)

Öz: Çocukların kurban edilmesi bir izlek olarak mitolojilerde ve dini öykülerde sık sık karşımıza çıkmakta ve aynı zamanda eskiden beri dünyada pek çok yazara ve sanatçıya esin kaynağı olmaktadır. 20. yüzyılda Türk ve Alman Yazınına baktığımızda Güngör Dilmen (1930-2012) ve Christa Wolf'un (1929-2011) bu izleği yapıtlarında kullandıkları görülmektedir. Güngör Dilmen Kurban isimli oyununda, Alman Yazınına ise Christa Wolf Medea. Stimmen romanında çocukların kurban edilmesi sorunsalına işaret etmiş ve olay örgülerine bu izleği başarılı bir biçimde katmışlardır. Her ne kadar bu iki yazar yazınsal bir tür olarak yapıtlarını farklı bir biçimde kurgulamış olsalar da, ortak bir sorunu ele almaları ilgi çekicidir. Christa Wolf ve Güngör Dilmen'in mitolojilere yaklaşımları da birbirine benzemektedir: iki yazar için kurguda her şeyden önce tarih ve toplumsal öğeler önem taşımaktadır. Buna bağlı olarak mitolojik ve dini öykülerden faydalanmışlardır, ancak Wolf, Medea mitosunu bir kalıp olarak kullanırken, Dilmen güncel bir öyküyü mitolojik ve dini öğelerle süslemiştir. Bu çalışmada, Güngör Dilmen'in Kurban ve Christa Wolf'un Medea. Stimmen adlı yapıtlarında, yazarların çocuk kurbanı sorunsalını nasıl ele aldıkları, benzer ve farklı yönlerinin neler olduğu, insan ve toplumbilimci Rene Girard'ın Kurban ve Günah Keçisi kuramı çerçevesinde karşılaştırmalı olarak inceleyerek, yazarların neye vurgu yaptıklarını saptamaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Kurban, Yazın, Mitoloji, Medea, Güngör Dilmen, Christa Wolf, Rene Girard

On the Problem of Sacrifice of Children in Güngör Dilmen's Kurban and Christa Wolf's Medea. Stimmen

Abstract: We often encounter the theme of sacrificing children in mythology and religious stories and at the same time. This issue has inspired many authors and artists in the world for a long time. When we look at Turkish and German Literature, we see that Güngör Dilmen (1930-2012) and Christa Wolf (1929-2011) have used this theme in their works. The problem of sacrificing children have been referred to and successfully integrated into the plotlines of the play Kurban by Güngör Dilmen, and the novel Medea. Stimmen by Christa Wolf. Although these two authors have built their narratives in different literary genres, the common motif in their works deserve interest. Their approaches to mythology is also similar: for both authors, history and social elements are of utmost importance. Accordingly, they have made use of mythological and religious stories, but while Wolf used the Medea myth as a model, Dilmen adorned a contemporary story with mythological and religious elements. In this study, we will comparatively analyze how authors in their respective works have dealt with the issue of sacrificing children, point to the similarities in their approaches by using sociologist Rene

---

*) Yrd. Doç. Dr. Namık Kemal Üniversitesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, (e-posta: yaydin@nku.edu.tr)

Girard's Sacrifice and the Scapegoat theoretical framework.

Keywords: *Sacrifice, Literature, Mythology, Medea, Güngör Dilmen, Christa Wolf, Rene Girard*

Makale Geliş Tarihi: 18.05.2016

Makale Kabul Tarihi: 19.12.2016

I. Giriş

Bir izlek olarak çocukların kurban edilişi, hem mitolojide hem de Hristiyan, Musevi ve İslam inancında karşımıza sık sık çıkmaktadır. Mitolojide Kral Athamas'ın karısı Nephele iki çocuğunu Phrixos ile Helle'yi, kocasının ikinci karısından korumak ve onların bir tapınakta kurban edilmesini engellemek için altın tüylü kanatlı bir koç üzerinde kaçmalarını sağlamaktadır. Aynı zamanda Kral Agamemnon kutsal sayılan bir korulukta bir geyik öldürünce tanrıça Artemis'in öfkelenmesine neden olur ve bu nedenle Truva seferine giden gemileri engellenir. Bu durumdan kurtulmanın tek yolu olarak kızı İphigeneia'nın kurban edilmesi söylenir krala. Tam kızını kurban etmek üzereyken Artemis kıyamaz kızına, onun yerine bir geyik gönderir ve İphigeneia'yı kaçıtır.

Dini öykülerde ise Musevi, Hristiyan ve İslam inancında en çok bilinen öykü ise Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmesi olayıdır: Hz. İbrahim'in Musevilik ve Hristiyanlık inancında karısı Sare'den olan çocuğu İshak'ı (Keller, 1996: 18); İslamda ise cariyesi Hacer'den oğlu İsmail'i kurban etmek istediğine inanılır (Diyanet İşleri Başkanlığı): gökten bir koç iner ve sonrasında Hz. İbrahim oğlunu kurban etmekten vazgeçerek, çocuğun yerine koçu kurban eder. Resim sanatında bunu izlek olarak kullanan sayısız ressam vardır: Caravaggio'nun *Sacrificio d'isacco* (1598), Rembrandt *Abraham and Isaac* (1634) Valentin de Boulogne *Abraham Sacrificing Isaac* (1630/31) bunlar arasında sayılabilir. Duvar resmi veya kabartma olarak da Hristiyan ve Musevi inancında pek çok kilise ve lahitte bu izleğe rastlamak mümkündür. Hristiyan inancında kurban edilme eylemi ve İbrahim'in oğlunun kendisini öldürülmesi için teslim etmesi Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği zaman çektiği acı olarak da yorumlanmaktadır (Heinz-Mohr, 1991: 243).

Mitolojiyi ve dini öyküleri yapıtlarında kimi zaman bir kalıp olarak kullanan, kimi zaman onlara gönderme yapan Güngör Dilmen (1930-2012) 1967 yılında yayımladığı *Kurban* (Dilmen, 1996) isimli tiyatro yapıtında, Alman yazarı Christa Wolf (1929-2011) ise 1996 yılında yayımladığı *Medea. Stimmen* (Wolf, 1996) romanında çocuk kurbanı etme sorunsalını ele almışlardır. Aşağı yukarı aynı yıllarda doğan ve ölen bu iki yazar benzer izlekler üzerinde çalışmışlar ve yapıtlarını kurgularken mitolojilerden ve dini öğelerden yararlanmışlardır.

II. Dilmen ve Wolf'un Mitolojiye Yaklaşımı

Güngör Dilmen, Mukadder Yayıncıoğlu ile yaptığı bir söyleşide “Ben tarih olayları içinde de mitolojide de insanı arıyorum” (Yayıncıoğlu, 2005: 132) ifadesini kullanırken,

yapıtlarında önemli bir esin kaynağı olan mitolojiye ve tarihe nasıl yaklaştığı konusuna açıklık getirmektedir. Her şeyden önce insanı, onun içinde bulunduğu toplumu, kriz dönemlerinde ortaya koymuş olduğu tepkileri ve karar verme anındaki ruh dünyasını anlamaya çalışmakta, yapıtlarında ise bu öğelere geniş yer vermektedir. Yukarıda belirtilen sözlerinden anlaşılacağı gibi, mitoloji anlayışı psikolojiktir, yani kişilerin iç dünyaları yansıtmının önemi vurgulanmaktadır. Dilmen'e göre; "bütün mitoslarda dram vardır. Tarih olayları için de aynı şey söylenebilir. Önemli tarih olayları dramatiktir. Tarih bilimsel bir bilim değil. Yani hem bilim hem değil. Nasıl oluyor? Tarih bir yorum-bilim. Tarih oyunları da kritik durumlarda bütün toplumu etkileyecek bir karar verme, bir eyleme girişme sürecinde o kişilerin iç dünyalarına inme çabası. Sözün kısası psikoloji." (Yaycıoğlu, 2005: 132)

Dilmen'in mitoloji anlayışının gelişmesinde, yapmış olduğu çevirilerin de katkısı olmuştur. Aiskhülos, Sofokles ve Euripides'in yapıtlarını, Yunanca aslından Türkçeye çevirirken, "tiyatronun kaynağına iniyorum" diyen Dilmen, bunun kendisi için bir "tören" işlevini taşıdığını vurgulamaktadır (Yaycıoğlu, 2005: 137).

Güngör Dilmen'in mitolojiye yaklaşımı ile Christa Wolf'unki birbirine benzemektedir. Wolf için "mitosu okumayı öğrenmek kendine özgü bir serüvendir" (Wolf, 2000: 74) ve mitolojiyi yazınsal çalışmasında bir kalıp olarak kullanırken "(düşünülen) toplumsal ve tarihsel koordinatları" (142) göz önünde tutar. Alman Demokratik Cumhuriyeti yazarlarından olan Christa Wolf, kendine özgü anlatım tekniğini geliştirerek "özel özgünlük" (Wolf, 1999b: 407) tutumunu benimsemiştir. Bununla "gerçekliğe bağlı kalarak yaratmak" (Wolf, 1999a: 258), yani kişisel deneyimlerine ve yaşantılarına dayanarak yazmak ilkesini anlamaktadır. İşte bundan dolayı, hakikat, dürüstlük ve ahlaki uyum sorunsalı bütün yazınsal çalışmalarında önemli yer tutmaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki, Christa Wolf 'ahlak' anlayışını geleneksel anlamda kullanmaz, ona göre ahlak kişinin veya öznenin kendini gerçekleştirilmesiyle ilintilidir, "ahlaka aykırı olan, bizleri, yani kitleleri, tarihin nesnesine öznesi olmaya engelleyen her şeydir" (Wolf, 1999b: 436), düşüncesini savunmaktadır.

III. Yapıtlarda Çocukların *Kurban Edilmesi Sorunsalı*

Dilmen'in *Kurban* yapıtı üzerine yapılan incelemelere bakıldığında, daha çok töre ve kumalık üzerinde durulduğu görülmektedir. Sevdâ Şener'e göre *Kurban*'da "Anadolu dramı" ve "insanlık dramı" (Şener, 1970: 59) işlenmiştir ve Mehmet Güneş, Güngör Dilmen'in toplumsal eleştiri yaparak Zehra ile Anadolu kadınının "isyan duygularını" (Güneş, 2007: 251) ortaya koyduğunu ifade eder.

Bir tiyatro oyunu olarak kurgulanan bu öyküde, daha ilk sahnede iki kardeş olan Murat ve Zeynep'in babaları Mahmut, Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i nasıl kurban ettiğini çocuklarına bir oyunla anlatmaya çalışır. Kuma olarak aldığı Gülsüm ile düğünlerinde kurban edecekleri koçu çocuklarına gösteren Mahmut, çocuklarını bu koçun üstünde gezdirerek, onların bu hayvana karşı sevgi beslemesine neden olur. Böylece çocuklar da

koçun kurban edilmesini istemezler. Bunun yanı sıra da bu yapıta masalımsı öğeler katılır: “tüyleri altın” veya “pösteği” gibi ifadelerle, mitolojide altın tüylü koçun çocukları nasıl kurtardığına gönderme yapılır. Gülsüm, ağabeyi tarafından Mahmut’a para ve tarla karşılığında satılan, on beş yaşında bir genç kızdır. Bu evliliğe karşı çıkan çocukların annesi Zehra ise, kumalık töresine isyan eder ve çocuklarının üvey anne tarafından büyütüleceğini duyunca, onları kendi elleriyle öldürür.

Christa Wolf’un *Medea. Stimmen* romanı incelemelerine baktığımızda ise pek çok çalışma yapıldığı dikkat çekmektedir. Margaret Atwood’a göre Wolf iktidar ve onun insanlar üzerindeki olumsuz etkilerini, aynı zamanda baskı altında tutulan insanların davranış biçimlerini ortaya koymaktadır (Atwood, 2000). Irmela von der Rühe ise bunun aydınlanma ile ilgili ve sanatsal eğitsel öğeler içerdiğinden söz etmektedir (Rühe, 2000). Monika Shafi kurgulanan çatışma yapılarını incelerken Wolf’un toplumun tahrip edici köklerini, günah keçisi ve yabancılık sorunsalını yansıttığını ve Medea betisi ile etik farklılığın nedenlerini vurguladığını dile getirmektedir (Shafi, 1997). Friederike Mayer makalesinde aydınlanmanın diyalektiği ışığı altında, kadının yabancı olarak öteki olma tecrübesinden söz etmektedir (Mayer, 1997). Aydınlanma çağında kadının ahlaki bir cinsiyet olarak esir tutulduğuna değinmekte ve “Kuvvetlendirilmiş Yabancı” terimini kullanmaktadır. Bununla bir yandan ‘vahşi’, diğer yandan ‘kadın’ olgusunun iktidar söyleminin dışında tutulmasını anlamaktadır. Karin Birge Büsch, insanların dışlanması ile ilgili üç tane önemli özellik bulunduğuna parmak basmaktadır: cinsiyet, menşei ve bilgi (Büch, 2002).

Medea. Stimmen’de Christa Wolf, çok sesli bir anlatı dokusunu seçerek, bölüm başlıkları ile olay örgüsünü kendi bakış açısından anlatan altı addan (Medea, Jason, Agamede, Akamas, Glauke, Leukon) oluşturmuştur. Roman on bir bölüme ayrılmış ve her bölümün başında o bölümün içeriğine dair önemli ipucu veren bir şiara yer verilmiştir. Yazar, mitolojilerden bilinen ve ilk defa M.Ö. 431 yılında Euripides tarafından çocuk katili olarak yansıtılan Medea betisini yeniden canlandırmış ve kendi sürümündeki Medea’ya, Euripides’in Medea’sından kimi öğeleri roman kurgusuna katmıştır, ancak masalımsı öğeleri yok ederek buna daha çok akılcı bir açıklama getirdiği göze çarpmaktadır. Dilmen’de olduğu gibi burada da çocuk kurbanları sorunsalı işlenmiştir. Medea iktidarı elinde tutabilmek için, erkek kardeşi Absyrtos’un kurban edilmesini sağlayan babası ve Kolkis kralı Aites yüzünden memleketinde kalmak istemez. Batı’dan Kolkis’e, orada bulunan altın postu almak için gelen Yunan Kahramanı Jason ile birlikte Doğu’dan Batı’ya göç eder. Ne var ki, Batı’ya geldiklerinde Korint’te de yıllar önce aynı nedenlerle bir çocuğun kurban edildiğini büyük üzüntüyle öğrenir. İki şehirde, iki çocuk kurban edilmiştir: Absyrtos Kolkis’te, İphinoe ise Korint’te. Medea mitosun genel hatlarına burada bağlı kalırsa da, yazar kişilerin davranış biçimlerinin nedenlerini farklı açıklar: sözelimi Korint kralının kızı Glauke Medea’nın ona gönderdiği zehirli bir gelinlik yüzünden ölmez, intihar eder veya çocukları Medea değil, ondan yabancı olduğu için korkan Korint halkı öldürür.

IV. René Girard'ın Kurban ve Günah Keçisi Kuramı Bağlamında Yapıtların Çözümlemesi

Wolf'un romanında bir kaç kez sosyolog ve antropolog Rene Girard'ın kitabı *Das Heilige und die Gewalt*'tan (Girard, 1994) alıntı yapması, kuşkusuz bir rastlantı değildir. Girard, tarihte kimi toplumların dinsel ayinlerinde veya şölenlerinde gerçekleştirdikleri insanın kurban edilmesinin yapısını ve şiddetin kaynağını ortaya koymaya çalışırken, Tevrat, İncil ve mitleri, aynı zamanda kimi ilkel toplumların ayinlerini inceler ve ilginç saptamalarda bulunur. Girard'a göre; yatıştırılmamış olan şiddet yedek kurbanlar bulur kendine ve kurban suçsuz olsa bile, suçlu olanın cezasını öder, yani temsili olarak başka birinin veya bir şeyin yerine geçmektedir. İnsan kurbanı ile hayvan kurbanı arasında bir ayırım da yapılmamaktadır, çünkü çoğu yerde birinin yerine ötekini de geçebileceği belirtilmektedir (Girard, 1994: 22). Girard'a göre hayvan kurbanlar da dahil bütün kurbanlar, şiddeti beslemek için temsillerine benzemek zorundadırlar (23).

Söz gelimi Atina'da, geçimi şehir tarafından sağlanan *pharmakos* adında bir insan kurbanının, zor durumlarda kurban edilmek üzere tutulduğuna işaret edilir. Kurbanın toplumsal işlevi şiddete hakim olmak, bir toplumda uyumu ve düzeni yeniden sağlamak, çatışmaları engellemek ve toplumsal bağı güçlendirmek olarak yorumlanmaktadır. İkel toplumlar hakkında ölçsüz görüşlere sahip olmamızı, Girard bu durumu tanımazlığımıza dayandırır. Özellikle toplumsal krizlerde, sözgelimi veba gibi salgın bir hastalığın ortaya çıkması, kuraklık, depresyon v.s. gibi felaketlerde tek bir insan, yani kurban, başka deyişle bir günah keçisinin bundan sorumlu tutulduğu vurgulanmaktadır. Almancada "Sündenbock" yani "günah keçisi" sözcüğüne bakıldığında, Tevrat'ta geçtiği ve bir ayin olarak Yahudi halkının günahlarıyla yüklü bir keçinin bayramda (barış gününde) çölde kovalanmasına dayandığı anlaşılmaktadır (Dudenredaktion, 2002: 888). Girard'a göre, gerçekler gizlenerek bütün suçlar tek bir bireyin üzerine yüklenmektedir günah keçisinde. Kurban ancak yok edilince felaketin de yok olduğuna ve düzenin yeniden kurulduğuna inanıldığı için, onun uzlaştırıcı bir işlev taşıdığı vurgulanmaktadır. *Der Sündenbock* (Girard, 1998) çalışmasında ise *Das Heilige und Gewalt* kitabında ileri sürdüğü savları daha da geliştirmektedir ve günah keçisinin dinlerde, mitlerde ve ayinlerde önemini ve işlevini ortaya koymuştur.

Mitlerde ve tragedyalarda da sıkça rastlanan bu yapısal kalıp, Christa Wolf'un Medea mitosunu çalışmasında da yer almaktadır: büyücü, yabancı, vahşi, sığınmacı ve vatan haini bir kadın olduğu ileri sürülen Medea, günah keçisi ve kurban olmaya son derece elverişli görünmektedir. Vebadan, depresyondan, Kolkis'li kadınların kutsal koruluklarında bir ağaç kestiği için Turon'un erkeklik organını kesmesinden, erkek kardeşinin ve Glauke'nin ölümünden tek bir insan yani Medea'nın ta kendisi sorumlu tutulmaktadır. Şiddet ise öfkesini yatıştırmak için çocuklara yönelir, ama ne yazık ki Medea onları bir tapınakta tanrıçaya koruması için bıraktığı halde, Korintliler tarafından öldürülmelerini engelleyemez.

Her ne kadar Euripides'in *Medea*'sından öğeler bulunsa da, Güngör Dilmen oyununda Medea mitosunu bir kalıp olarak kullanmamıştır, çünkü uzam ve kahraman

adları farklıdır. Fakat Medea mitosundan alınmış pek çok öge bulunmaktadır: Jason Medea'yı yeni gelini kabul etmesi konusunda ikna etmeye çalışmıştır; Mahmut da Zehra'ya karşı aynı tutumu sergiler. Medea çocuklarını hiçbir durumda başka bir kadınla paylaşmak istemez, Zehra da yeni gelini çok kıskanır, kocasının başka bir kadınla evlenmesine razı olmaz. Medea toplumda kadın olarak yaşamanın ne kadar zor olduğunu haykırır, Zehra da cinsiyetinden ötürü kendisine değer verilmemesine ve yazgısına karşı çıkar; en önemlisi çocukları öldürme kararında Zehra, Medea gibi, bu eylemi gerçekleştirmek için kendine cesaret vermeye çalışır. Son sahnede ise çocuklarının anneleri tarafından öldürülmeleri, Euripides'in *Medea* tragedyasından uyarlanan öğelerdir (Euripides, 2006).

Dikkat çeken diğer nokta ise, Medea ve Zehra adlarının beş harften oluşması, ikinci ve son seslinin 'e' ve 'a' olması, ayrıca anlamlarının da birbirine yakın olmasıdır. Medea "iyi öğüt vermesini bilen" (Kerenji, 1996: 209), yani bilge kişi, Zehra ise 'yüzü pek beyaz ve parlak olan kimse' (TDK), yani aydın kişi anlamını ifade etmektedir. Bu da yazarın roman kahramanlarının isimlerini bilinçli olarak seçmiş olabileceği izlenimini yaratmaktadır. Dilmen'in, mitosu bir kalıp olarak kullandığı oyunları da vardır, sözgelimi *Midas'ın Kulakları*. *Kurban*'da farklı bir yol izlemesinin nedeni, töre ve kumalık gibi Türkiye'de hala güncelliğini koruyan önemli bir sorunun canlandırılmasında olabilir, çünkü tiyatro oyununun Türk izleyicisine daha farklı bir özdeşleşme olanağı sağlamaktadır denilebilir.

Dilmen *Kurban*'da, dini öykülerde ve mitolojide geçen çocuk kurban edimi öyküsünü tersine çevirerek, koçu çocukların kurtarıcısı değil de, çocukları koçun kurtarıcısı olarak yansıtmıştır. Oyunun sonunda, Mahmut ile Gülsüm'ün düğününde kurban edilmek üzere alınan koçu Zehra azat eder, çünkü çocuklar koça kıyamazlar ve annelerinin onu özgür bırakmasını isterler; sonrasında ise Zehra intikam duygusuyla koçun yerine temsili olarak kendi çocuklarını öldürür. Zehra Euripides'in Medea'sı gibi istenmeyen, hor görülen ve değer verilmeyen bir kadın olarak, yazgısına başkaldıran bir betidir. Girard'ın kuramında belirtildiği gibi, öfke ve kin yatıştırılmak zorundadır ve şiddet temsili olarak başka birinin yerine geçebilir. Zehra şiddeti çocuklarına yöneltir ve Girard'ın da vurguladığı gibi çocuklar başka birinin yerine kurban edilir. Kutsal ve şiddet içiçe geçmiştir artık, çünkü çocuklar kurban edilerek tanrısallık mertebesine ulaşmıştır, Güngör Dilmen'in oyununda belirttiği gibi "Kurban çünkü tanrıdır." (Dilmen, 1996: 62).

V. Sonuç

Güngör Dilmen'in *Kurban* ve Christa Wolf'un *Medea. Stimmen* yapıtlarında çocukların kurban edilmesi sorunsalı önemli yer tuttuğu görülmektedir. Bu sorunsalı ele alırken iki yazar da mitolojilerden yararlanmıştır, ancak yöntemleri farklıdır. Wolf bir mitosu bir kalıp olarak kullanarak önemli öğeleri değiştirme yoluna giderken, Dilmen gündelik yaşamdan yararlanarak dini ve mitolojik öğeleri öyküsüne katmayı denemiştir.

İki yazarın mitolojilere yaklaşımları birbirine çok benzemektedir, çünkü kurguda tarih ve toplum katmanlarını hesaba katarak bireyi ve onun iç dünyasına inmenin kurguda önemli olduğunu düşünürler.

Rene Girard'ın kurban ve günah keçisi ile ilgili kuramının iki yapıta da uygulanmasının olası olduğu görülmüştür. Girard'a göre; kurban toplumlarda şiddetin kaynağına işaret etmektedir, çünkü felaketlerde ve krizlerde toplumlar veya bireyler öfkelerini yatıştırmak için, kendilerine kurbanlar arar. Bu kurbanların suçlu olması da gerekmemektedir, aksine suçlu olanların cezasını ödemektedirler, yani onu temsil ederler. *Medea. Stimmen*'de hem Doğu'da hem Batı'da kral çocukları babaları tarafından iktidarı yitirmemek için kurban edilirler, ayrıca Medea'nın çocukları da kurban edilir, çünkü Korint'te Doğulu ve yabancı bir kadın olarak devlet sırlarını bildiği için yok edilmelidir, o nedenle kendisi yerine çocuklarını öldürürler. *Kurban* oyununda da Zehra çocuklarını öldürür, ancak onlar da kurbandırlar ve babalarının suçunun cezasını öderler.

Güngör Dilmen ve Christa Wolf'u birbirlerine yaklaştıran bağlam, çocuk kurbanı sorunsalını ele alarak, mit ve din eleştirisi üzerinden güncel sorunlara işaret etmek olarak yorumlanabilir. Wolf Almanya'nın 1990 yılında hızlı bir biçimde birleşiminden sonra bu iki toplumun birbirine uyum sağlamada yaşadığı zorluklarına ve yabancılık sorununa parmak basarken, Dilmen Türkiye'de kumalık sorununa vurgu yapmıştır.

Kaynaklar

- Atwood, M. (2000). Zu Christa Wolfs Medea. M. Hochgeschurz içinde, *Christa Wolfs Medea. Voraussetzungen zu einem Text* (105-114). München: dtv.
- Bachofen, J. J. (1997). *Das Mutterrecht*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Saffat*: <http://mushaf.diyaret.gov.tr/#> Erişim Tarihi: 02.04.2016.
- Berk, O., Kılıç, M. Ö., Sayım, M., & Yağcıoğlu, H. (Dü.). (2010). *Güngör Dilmen'in 5. Sanat Yılı Sempozyumu 25 Mart 2010*. İstanbul: Mitos.
- Büch, K. B. (2002). *Spiegelungen. Mythosrezeption bei Christa Wolf. Cassandra und Medea. Stimmen*. Marburg: Tectum.
- Dilmen, G. (1996). *Toplu Oyunları: 2, Kurban, Bağdat Hatun, Aşkımız Aksaray'ın en büyük yangını*. İstanbul: Mitos.
- Dudenredaktion (Dü.). (2002). *Duden: Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. Bd. 11*. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag.
- Euripides. (2006). *Medea*. Stuttgart: Reclam.
- Girard, R. (1994). *Das Heilige und die Gewalt*. Frankfurt am Main: Fischer.
- Girard, R. (1998). *Der Sündenbock*. Zürich, Düsseldorf: Benziger.
- Güneş, M. (2007). Başkaldıran Kadının Dramı: Kurban. *Turkish Studies*, 2/1, 247-251.
- Heinz-Mohr, G. (1991). *Lexikon der Symbole*. Breisgau: Herder Spektrum.
- Keçeli, F. (2003). Güngör Dilmen'in Oyunlarında 'mitolojik, Tarihsel ve Fantastik olanın kullanımı. *Ankara Üni. DTCF Tiyatro Araştırmaları Dergisi* Ankara: 16 (2), 18-45.
- Keller, H. L. (1996). *Reclams Lexikon der Heiligen und der biblischen Gestalten. Legende und Darstellung in der bildenden Kunst*. Stuttgart: Reclam.

- Kerenji, K. (1996). *Die Myhtologie der Griechen Die Heroengeschichten B. II.* München: dtv.
- Türk Dil Kurumu. *Kişi adları sözlüğü, 'Zehra'*. T. C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu: Erişim Tarihi: 02.04.2016.
http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_kisiadlari&arama=anlami&uid=9607&guid=TDK.GTS.5719d82e779671.21403256
- Mayer, F. (1997). Potenzierte Fremdheit Medea - die wilde Frau. Betrachtungen zu Christa Wolfs Medea. *Stimmen. Literatur für Leser*, 20/ 2, 85-94.
- Rühe, I. v. (2000). *"Unsere Verknennung bildet ein geschlossenes System" - Christa Wolfs 'Medea' im Lichte der Schillerschen Ästhetik.* Marbach: Deutsche Schillergesellschaft.
- Shafi, M. (1997). "Falsch leiden sollte es das auch geben" Konfliktstrukturen in Christa Wolfs Roman 'Medea'. *Colloquium Germanica Internationale Zeitschrift für Germanistik*, 30/4, 375-385.
- Şener, S. (1970). "Kurban" üzerine bir inceleme. *Ankara Üni. DTCF Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 1, 49-68.
- Wolf, C. (1996). *Medea. Stimmen.* München: Luchterhand.
- Wolf, C. (1999a). Lesen und Schreiben. C. Wolf, & S. Hizinger (Dü.) içinde, *Werke Bd. 4: Essays, Gespräche, Reden, Briefe 1959-1974*, 238-282. München: Luchterhand.
- Wolf, C. (1999b). Subjektive Authentizität: Gespräch mit Hans Kaufmann. C. Wolf, & S. Hilzinger (Dü.) içinde, *Werke Bd. 4: Essays, Gespräche, Reden, Briefe 1959-1974*, 401-437. München: Luchterhand.
- Wolf, C. (2000). Frankfurter Poetik-Vorlesungen. C. Wolf, & S. Hilzinger (Dü.) içinde, *Werke Bd. 7: Cassandra, Voraussetzungen einer Erzählung*, 7-223. München: Luchterhand.
- Yaycıoğlu, M. (2005). Güngör Dilmen'le Söyleşi. *Ankara Üni. DTCF Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 20 (2), 129-142.